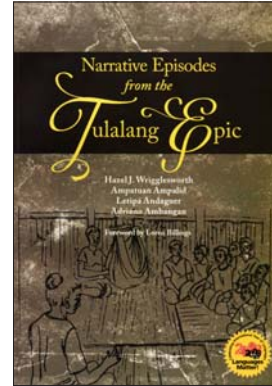

Mitmehääline jutukogu

Narrative Episodes from the Tulalang Epic. Hazel J. Wrigglesworth (koostaja ja tõlkija), Ampatuan Ampalid, Letipa Andaguer, Adriano Ambangan. Manila: Linguistic Society of the Philippines. 2008, 274 lk.

Hazel J. Wrigglesworth on koostanud üsnagi mitmeid rahvajuttude väljaandeid – on nii üldisemaid antoloogiad (1981), kui ka kogumikke, mis koondavad ühe süžee variante (nt Wrigglesworth 1991) või ühe jutustaja lugusid (nt Wrigglesworth & Mengersgild 1993). Kõnealuse kogumiku sidususe tagab temaatika – see sisaldab lugusid, mis edastavad ühe ilianen manobode kõige populaarsema eepose – *Tulalengani* – episoode.

Raamatus on kokku neli aastatel 1962–1995 salvestatud lugu, jutustajateks Ampatuan Ampalid, Letipa Andaguer ja Adriano Ambangan. Väljaanne on kakskeelne: vasakul pool jookseb ilianen manobo keelne originaal, paremal ingliskeelne tõlge. Viimane on varustatud keelelisi, retoorilisi ja kultuurilisi nüansse avavate joonealustega. Laiema rahvusvahelise kontekstiga suhestamiseks on lisatud ka viited jututüübi kataloogile ja motiiviindeksile (jututüübid lähtuvad tõsi küll AT, mitte ATU kataloogist). Ent väljaandja hoiatab, et tüübinumbritest ei tasuks välja lugeda žanrimääratlust – ehkki viide rahvajuttude kataloogile suhestab lood muinasjuttude, so mitte-uskumusliku žanriga, käsitlevad ilianen manobod neid lugusid kui osa suulisest ajaloost (vt nt lk 7).

Wrigglesworth märgib sissejuhatuses, et *Tulelengan* – lugu surematu rahvuskangelase Tulalangi tegudest – on üks kahest ilianen manobode suuremast eeposest. Ent erinevalt *Ulahinganist*, mis on arhailise keelepruugi tõttu kaasaja inimesele üsnagi raskesti mõistetav, on tänapäevase keelekasutusega *Tulelengan* jätkuvalt populaarne nii vanema kui ka noorema põlvkonna hulgas, kuid esitamist lauldava eepose-na kohtab tänapäeval siiski harva, põhjuseks nii professionaalsete laulikute vähesus kui ka protsessi enda ajakulukus (vt lk 2), kuid jätkuvalt on aktuaalne Tulelengani episoodide proosaversioonide kasutamine teatud olukordades (3). Ka käesolevasse kogumikku on koondatud justnimelt proosajutustused, ehkki kahjuks pole kusagil märget selle kohta, kas mõni lugudest ka reaalse kohtulahendiga seotud on.

Üldse võib kogumikule ette heita teatavat kontekstuaalset idealiseeritust – puudub igasugune info lugude salvestamiskonteksti või jutustajate tausta kohta, on vaid kaanel olev tüüpilist jutuvestmisolukorda kujutav pliiatsijoonistus. Ning ka lugudele lisatud kommentaarid ei keskendu konkreetse jutustussituatsiooni eripäradele, vaid üldistele retoorilistele võtetele, ning nende kasutusvõimalustele (pikemal lugemisel hakkab häirima ka kommentaaride kohatine sõna-sõnaline korduvus retooriliste võtete taasesinemisel).

***

Ent eelöeldust hoolimata oli selle raamatu lugemine minu jaoks siiski positiivne kogemus. Üks jooni, mis mulle selle raamatu juures tõeliselt meeldib (ning mis mõne-

ti ka lugude kontekstitust mahendas), on see, lisaks jutustaja loole ning uurija kommentaaridele, on esindatud veel kolmaski hää: kolme loo tekst hõlmab ka kuulajate vahelehuudeid. Viimased annavad üleskirjutusele draamaliku nüansi ning tuletavad kirja pandud loo *lugejale* meelde, et suuline lugu pole kunagi lihtsalt tekst, vaid oluline on sündmus kui kommunikatiivne tervik: “Jutustamine ongi jutt seega on jutustaja, lugu ja kuulajaskond üksteisega seotud kui ühe kontiinuumi, milleks on kommunikatsioon, osad” (Ben-Amos 2009: 17). Kommunikatiivsuse esile toomine võimaldab aga näha seda, mis muudab need lood jutustajatele ja kuulajatele oluliseks.

Ühtlasi tõuseb esile ka selle kommunikatiivse situatsiooni mitmekesisus: üks osa kommentaaridest on suunatud jutustajale, teine osa loo tegelastele, kolmandad aga annavad hinnanguid loo tegelaste käitumisele. Esimeste eesmärgiks on õhutada jutustajat jätkama, kinnitades, et kuulajad jälgivad tähelepanelikult: *Nè be!* – “Jätka (ära jää siin seisma!)” (33); *Hedù!* – “Lase edasi! [Sa räägid just nii, nagu see juhtus]” (103). Teised on huvitavad viited sellele, et hea jutustaja suudab muuta kuulajad osalisteks enda kõneldud loos, tekitada neis tunde, et nad saavad tegelastega otsesesse kontakti astuda: *Nè, nè, nè!* – “Vaata ette!” (27); *Ey, Pilas, netuen ke en!* – “Hei, pärdik, sa oled paljastatud!” (29); *Uya, su ayan dè ma mulà.* – “Jah kuid ta üksnes teeskles seda tegevast” (97). Kolmandad on aga osa kogukonnasisesest kommunikatsioonist – tegelaste käitumisele antavate hinnangute kaudu kinnitavad kuulajad üksteisele mingite kollektiivselt aktsepteeritud normide kehtivust. *Midtantu ve iya ini se datù.* – “See pealik tõesti liialdas söömisega” (27); *Metekudi imbe ne menge kenakan!* – “Tõepoolest häbiväärne noormees” (59); *Aday, tarù din an.* – “Aday, ta valetab” (113).

Ent huvitav on ka see, et lisaks kirjapandu jutustatuse/suulisuse/kommunikatiivsuse rõhutamisele omandavad mõningad neist kommentaaridest raamatukontekstis hoopiski uue kommunikatiivse ülesande: asetatuna pealkirjapositsioonile, saavad nad esmaseks juhatuseks raamatu *lugejatele*. Näiteks esimese pala pealkiri *The Famous Young-man Who Disguised Himself as a Monkey* [Kuulus noormees, kes maskeeris ennast ahviks] pärineb üsnagi jutustuse alguses kõlavast repliigist: “Lase edasi, see on see kuulus noormees, kes maskeeris ennast nooreks ahviks” (11). Jutustuskontekstis on selle repliigi funktsiooniks õhutada jutustajat looga edasi minema ning ühtlasi kinnitada (nii jutustajatele kui kaaskuulajatele), et lugu ja tegelane on ära tuntud. Viimane on oluline, kuivõrd jutustajad üldjuhul ei viita lugude peategelastele nimepidi enne kui alles päris jutustuse lõpus – ka selle loo algul kõneleb jutustaja ahvist, samas kui kõnealuse repliigi lendu laskja annab mõista, et tundis ära loo kuulumise Tulelangani tsükli – *The Famous Young-man* on üks levinumaid Tulelangani nimekujusid (jutustaja viitab tegelasele nimepidi alles leheküljel 71). Pealkirjapositsioonile asetatuna satub see repliik aga üsnagi teistsugusesse kommunikatiivsesse olukorda – enam pole tegu jutustajale antava tagasisidega, vaid (rühmast väljapoole jäävale) lugejale suunatud vihjega loo adekvaatsemaks mõistmiseks.

***

Wrigglesworth märgib raamatu alguses, et initsiatiiv lugude lindistamiseks ja publitseerimiseks pärineb manobodelt endilt. Olukorras, kus pühendunud jutuvestjaid jääb üha vähemaks, tunnetasid manobod vajadust, leida muid võimalusi lugude jõudmiseks tulevaste põlvedeni: “Sest nagu nad selgitasid, kehastavad need narratiivid

manobo kultuuripärandit sellisena, nagu need on minevikust hoolega talletatud *rut te kelukesan te enenayan ne melimbag rut te langun dut te sikami ne Manuvù* 'kõigi tänaste manobode kõige esimestelt esivanematelt'(ix). Ka rõhutab Wrigglesworth jutustajate soovi oma repertuaari publitseerida: "Ma olen tänulik ka kõigile selles köites esindatud jutustajatele, et nad ei lakanud mind toetamast, et ma avaldaksin nende manobo suulisse kirjandusse kuuluvad jutustused" (samas).

Ehkki pole mingit põhjust kahelda nende väidete siiruses, tekitavad need siiski mõningaid küsimusi. Näiteks on Lauri Honko kirjutanud, et "Huvi sellise dokumenteerimise vastu on haruldane selliste suuliste kultuuride sees, kes lavastavad oma iga-aastaste pidustuste ja rituaalide tsüklites või töötamise osana eepilisi lugusid" (2000: 28). Minu küsimuse taustaks polegi mitte niivõrd see üldistus, kuivõrd Honko analüüs enda kogetud vastupidisest juhtumist – Siri eepose esitaja Gopala Naika otsis ise aktiivselt kedagi, kes tema teadmisi salvestada suudaks. Samas toob Honko esile, et ehkki laulik soovis oma teadmisi salvestada, oli tal üsnagi suuri raskusi kujutada oma esitust ette raamatuks vormituna: "Protsessis kaotsi läinud performatiivsed ja raamistavad elemendid tundusid talle nii olulised" (Honko 2000: 34). Nõnda käsitlebki Honko raamatu loomist intersemiootilise tõlkeprotsessina, mille eesmärgiks on algse jutustus-situatsiooni rekonstrueerimise asemel loetav tekst. Tekst, mis sobituks teiste tekstualiseeritud (ning lugemiseks mõeldud) eeposte kirjanduslikku konteksti: "Kui suulisel tekstil on mingigi kirjanduslik väärtus, siis kirjalikult puhkeb see õitsele, mitte ei närtsi" (Honko 2000: 37).

Selline suund kirjanduslikkuse poole, muudab Honko lähenemise üsnagi erinevaks sellest, mille poole Wrigglesworth näib püüdlevat, üsnagi märgiliseks erinevuseks on ka näiteks Honko teadlik loobumine kommentaaridest (Honko 2000: 38). Kuid tegelikult on peamiseks erinevuseks nende kahe vahel see, et Honko läheneb küsimusele mõtestatult, täie teadlikkusega kogu protsessi ja selle tulemuse vastuolulisusest, samas kui Wrigglesworth neile teemadele tähelepanu ei pööra.

Teiseks üsnagi kõnekaks võrdlusvõimaluseks on Richard ja Nora Marks Dauenhaueri püüded koostada tlingiti lugude väljaannet ning teha seda "tlingiti vaatevinklist ning tlingiti jutuvestjate ja kogukonna suulisele traditsioonile vastuvõetaval moel" (Dauenhauer & Dauenhauer 1995: 92). Sarnaselt Honko ja Wrigglesworthiga lähtusid Dauenhauerid traditsioonikandjate endi initsiatiivist. Ent vastupidiselt Honkole, kes vaatas teksti sattumist kirjanduslikku sfääri kui midagi positiivset, oli Dauenhauerite eesmärgiks just tavapärase kirjanduskaanoni vältimine. Või täpsemalt: üheks nende tegevust juhtivaks jõuks oli (kirjaoskamatute!) jutustajate rahulolematuse varasemate tlingiti lugude väljaannetega, mis esitasid rahvajutte kui laste lugemisrepertuaari, ja kus puudusid igasugused viited lugude esitajatele. Dauenhauerid seadsid enda eesmärgiks anda välja kogumik, millega traditsioonikandjad ise rahul oleksid, auditooriumina nägid nad eelkõige sama rahva nooremat põlvkonda.

Need kaks eesmärki osutusid aga ühildamatuteks: uurijatega koostööd teinud jutustajate lastelaste põlvkond polnud võimeline suhestuma väljaannetega, millega nende vanavanemad rahul olid: "Vanema põlve traditsioonikandjad olid häiritud, et tlingiti kirjandus kirjalikus vormis muutub liiga raamatulikuks, liiga kehatuks. Kuid osasid noorema põlve esindajaist häiris asjaolu, et see järgi kirjanduslikke eeskujusid ja kaasaegse ingliskeelse lastekirjanduse tavasid, mille alusel nad oma lapsi kasvatavad" (Dauenhauer & Dauenhauer 1995: 100).

Eelnevaid näiteid meeles pidades olekski hea küsida, kuidas mõtestasid uurija tegevust Wrigglesworthi informandid (tema puhul muudab küsimuse eelnenutest interigeerivamaks asjaolu, et tema raamatus saavad lisaks jutustajatele sõna ka kuulajad). Ühe vihje sellele, et suhtumine ei pruukinud alati olla nii ühetine kui tema tänulausetest arvata võiks, leiame näiteks 1991. aastal ilmunud jutukogumiku *The Maiden of many Nations* eessõnast. Seal märgib Wrigglesworth, et kogumikus juttudega esindatud rahvad “elavad praegu kiirete sotsiaalsete muutuste ajajärgul, mis mõjutab nende kultuuri kujundamisel olulist osa etendanud põhilisi traditsioone” (3). Viimane on toonud kaasa ka selle, et noorema ja vanema põlvkonna suhtumine ‘suulisse kirjandusse’ on üsnagi erinev: kui vanem põlvkond usub kogumikku hõlmatud lugude tõelisusesse, siis noorem – kooliharidust saanud – põlvkond “eristab seda suulise kirjanduse kategooriat peaaegu eranditult kui väljamõeldist” (Wrigglesworth 1991: 3–4). On vägagi ebatõenäoline, et erinevus koolihariduses ei mõjuta ka erinevate põlvkondade arusaama folkloristi töö olemusest ja vajalikkusest; nagu ka sellest, millised, peaksid olema koostatavad raamatud ning kelle jaoks ning milleks neid raamatuid välja antakse.

Teise huvitava viite leiame kogumikust *Good Character and Bad Character. The Manobo Storytelling Audience As Society's Jurors* (1993), kus Wrigglesworth toob esile, kui olulist rolli Pengendà Mengsenggilidi kujunemisel hinnatud jutuvestjaks mängis koolihariduse kättesaamatus (1993: 5). Nõnda võib Mengsenggilidi soovis oma lugusid salvestada ja avaldada näha ka tema lootust siseneda talle varasemalt keelatud kirjaoskuse sfääri omaenda lugudest koostatud raamatu abil. Samas pole loomulikult õige vaadelda seda tahet üksnes lähtuvalt Lääne kultuurile omasest suhtumisest kirjakultuuri, vaid vaja oleks suhestamist konkreetse inimese enda nägemusega kirjutamise ja raamatute olemusest. Viimane omakorda tooks mängu valdkonna, mida erinevad autorid on nimetanud lihtrahva kirjaoskus *grassroot literacy* (Fabian 1993), *tin-trunk literacy* (Barber 2007) ja kõnekeelne kirjaoskus *vernacular literacy* (Barton ja Hamilton 2003) – kõik viidatud on toonud esile ka selle nähtuse paratamatut seotust kultuuriuuriija tegevusega, suuliste tekstide kirja panemisega.

Küsimused kirjutamise ja raamatutega seotud nägemuste ja väärtustuste erinevustest muudab muidugi komplitseeritumaks asjaolu, et kogumikku hõlmatud lood on salvestatud rohkem kui 30 aastase ajavahemiku vältel (1962–1995), mistõttu võib eeldada, et nii auditooriumi kui ka jutustajate suhtumised on selle aja jooksul üsnagi märgatavalt muutunud. Need muutused on ühelt poolt kindlasti seotud üldise ühiskondliku arengu ning haridusolude muutumisega; kuid teisalt on oma (üks kõik kui väike) roll selles protsessis ka uurijal endal – nii tema huvil lugude salvestamise vastu kui ka raamatutel, mis on tegevuse tulemusena ilmunud. Lõpetuseks võikski soovida, et loodetavasti leiame koostaja järgmistes kogumikes lisaks kaasahaaravatele lugudele ka natuke enam viiteid sellele problemaatikale, mis seotud suuliste tekstide kirjapanekuga, ning erinevate osapoolte ootuste ja lootustega, mis seda protsessi saadavad.

Katre Kikas

Kirjandus

- Barber, Karin 2007. *The Anthropology of Texts, Persons and Publics. Oral and Written Culture in Africa and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barton, David & Hamilton, Mary 2003 [1998]. *Local Literacies. Reading and Writing in One Community*. London, New York: Routledge.
- Ben-Amos, Dan 2009. Folkloori defineerimine konteksti kaudu. *Kommunikatsioon ja folkloor*. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 9–26.
- Dauenhauer, Richard & Dauenhauer, Nora Marks 1995. Oral Literature Embodied and Disembodied. Quasthoff, Uta M. (toim). *Aspects of Oral Communication*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, lk 91–111.
- Fabian, Johannes 1993. Keep Listening: Ethnography and Reading. Boyarin, Jonathan (toim). *Ethnography of Reading*. Berkely & Los Angeles & Oxford: University of California Press, lk 80–97.
- Honko, Lauri 2000. Text as process and practice: the textualization of oral epics. Honko, Lauri (toim). *Textualization of Oral Epics*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, lk 3–54.
- Wrigglesworth, Hazel J. (toim) 1981. *An Anthology of Ilianen Manobo Folktales*. University of San Carlos.
- Wrigglesworth, Hazel J. (toim) 1991. *The Maiden of many Nations: The Skymaden Who Married a Man from Earth*. Manila: Linguistic Society of the Philippines.
- Wrigglesworth, Hazel J. (toim) & Mengersengilid, Pengendà 1993. *Good Character and Bad Character: The Manobo Storytelling Audience As Society's Jurors*. Manila: Linguistic Society of the Philippines.

Kiirekskurss maagilise mõtlemise

Leander Petzoldt. *Magie. Weltbild, Praktiken, Rituale*. München: C. H. Beck. 2011, 176 lk.

Leander Petzoldti maagiaraamat annab põgusa, kuid kompaktse ülevaate maagilise mõtlemise arengust ja traditsioonidest Euroopas. Autor alustab maagiamõiste lahtiseletamisega ja maagiliste printsiipide tutvustamisega ning vaatab maagia suhteid religiooni ja teadusega, näiteks saab lugeda aimu nõiajachtide ja kuradihirmu ajaloolistest tagamaadest. Muuhulgas heidetakse pilk *interpretatio christiana* rollile nii kaasinimeste kui ka usundiolendite demoniseerimisel. Petzoldt näeb maagiauskumuste kujunemist ja teisenemist dünaamilise protsessina ja märgib, et kahest maagia põhi-

